

De sem a nádor felszólalásának, sem a különvéleménynek nem volt foganatja a király előtt. A fölterjesztés alján ott van a legfelsőbb határozat: »a kérelemnek helyt adni nem lehet,« aláírva *Ferdinánd* saját kezével.

Ezzel az elutasítással aztán Kossuthot csakugyan leszorította a kormány az újságírás teréről, s kényszerítette, hogy másutt keressen tért képességei számára.

Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy a különvélemény egyik szerzője: Platthy, ugyanaz, a ki 1823-ban, mikor elrendeltetett, hogy az adó ezentúl váltó helyett pengőpénzben fizetessék — ami egyértelmű volt az adónak harmadfélszeres fölemelésével, — Borsodban ez intézkedés ellen olyan nagy agitációt fejtett ki. Az öreg kuruczot hiába tették nagy hivatalba később, a vér nem tagadhatta meg magát.

Van ennek a dolognak még egy epilógja is. Hontmegye megtudván, hogy az engedély Kossuthnak nem adatott meg, kéri a királyt, hárítsa el kegyesen az akadályokat, melyek Kossuth hírlapirói működését gátolják; a kancellária azonban, hivatkozva arra: hogy az ügy már el van intézve, ad acta teszi a megye kérelmét.

K. KARLOVSZKY ENDRE.

ESZTERHÁZY PÁL NÁDOR VERSEIRŐL.

Az Egyetemes Philologiai Közlöny 1893. jan. 4-én megjelent füzetének egy cikkéről így ír az Akadémiai Értesítő 1893. januári füzete: »A második cikkben: »Zrínyi legújabb epigonja« *Kanyaró Ferencz* kimutatja, hogy Eszterházy Pál nádor versei, melyeket Merényi Lajos az »Irodalomtörténeti Közlemények«-ben (1892. II. és III. füz.) kiadott és a XVII. század kiváló termékeinek hirdetett, legnagyobbbrészt plágiumok Zrínyiből és Listiből, a mit számos, hasábosan egymás mellé nyomtatott részlettel bizonyít be. A kölcsönzött részletek közt van a Zrínyiasz leg-híresebb lyrai gyöngye, a török ifjú éneke is, mely majd minden magyar olvasó-könyvben található és Eszterházy Pál verseinek közlője még erre sem ismert reá.«

A Philologiai Közlönyt nem olvastam; nem tudtam hozzájutni közkönyvtárainkban. Meg vagyok róla győződve, hogy Kanyaró úr, kit tanulmányozó embernek és pontos kutatónak ismerek, helyesen állapította meg a kölcsönzést. Sajnálom, hogy cikkét nem hozzám küldte: örömet kiadom vala, a mint magam is, midőn rájöttem, hogy lapomban Ferenczi Zoltán úr becses közleményében Rozsnyai Dávidnak két verse Cserei verse gyanánt közöltetett (Irodalomtört. Közl. 1891. 454, 455. l.) siettem arról saját lapomban hírt adni. (Irodalomtört. Közl. 1892. 70, 71. l.) Igaz, hogy nem kiáltottam el magam hogy: plagium! Cserei plagizált! bár szóról-szóra vett át Rozsnyaitól több strophás két különböző verset. A ki ismeri XVI. XVII. századi költői irodalmunkat, igen jól tudja,

hogy az csupa transcriptió, átvétel, kölcsönzés hol az európai nagy irodalmakból, hol magából a magyar irodalomból. A kezdődő secundarius irodalmak ezen igen könnyen kimagarázható tulajdonáról csak e lapban is már két ízben emlékeztem.¹

A »plagium« erős szó, mely a modern világban, nagy közönség előtt használva, kétszeres csalást jelent: nemcsak a szellemi tulajdon jogosulatlan elvételét, hanem a legtöbbször azzal együtt direct vagy indirect anyagi nyereszkedést. Eszterháznál ez az eltulajdonítás nem lehet jogtalan, mert verseit, író ember létere, mégsem publicálta, s csak a maga vagy rokonsága gyönyörűségére írhatta, mint akkor szokásban volt; anyagi haszon keresése mindenkép kizárva. Ne tegyük meg tehát minden áron plagiátoroknak Csereit, Eszterházyt, Gyöngyösit stb. s általában azokat, kik versekben gyönyörködve, kedvencz magyar költők műveiből is be-beszöttek kísérleteikbe egy-egy verset, vagy akár átvettek azokból egyetmást azon mód. S mivel az eredeti kutatóknak ily mozaikkal van dolga, ne kiáltunk ki menten tudatlannak, a ki terjedelmes közleményeinek nem mutatja ki provenientiáját.

Dr. Merényi Lajos barátom, a hg. Eszterházy család főlevéltárnoka Kismartonban, szakemberek előtt ismeretes mint kiváló diplomaticus, és épen a XVI. s XVII. század specialistája, Machiavelli életrője stb. Vele szemben, ki mindig forrástanulmányokat végez, az olvasókönyvekre hivatkozás semmi súlylyal sem bírhat. Zrínyit bizonyára nem olvasókönyvekből, hanem eredeti műveiből ismeri; hozzám küldött terjedelmes közleményei rövidke bevezetésében is megemlíti, hogy Eszterházy Pál Zrínyitől nyert költői ihletet. S midőn a Katholicus Szemle 1892. nov.-deczemberi füzetében közlést tesz Eszterháznak a »Boldogságos Szűzről Való Énekét«, — elég tere lévén — becses magyarázatot vet mellé, mely szerintem azt is igazolja, miért látta méltónak közölni nálam a transcriptiókat is: »Jól tudom — úgymond — hogy e magyar ének az annyira elterjedt *Omni die dic Mariae* kezdetű Mária-hymnus tövén fakadt. Pillanatra gondolkodóba is ejtett: mi bírhatta Eszterházyt e hymnus magyárosítására; holott ezt már Hajnal Mátyás felvette azon Ájtatos Énekek közé, melyeket éppen az Eszterházy P. anyja által kinyomatott Jézus Szíve című imakönyvéhez fűzött. Eszterházy előtt tehát a magyar egyház hymnológiájának e gyöngye *nem lehetett — nem is volt — ismeretlen. S ha mindamellett sem tartottam közlését e helyen fölöslegesnek*: indokolja ezt ugyanazon tekintet, a mely nagy nevű írójának is kezébe adhatta a tollat,« stb.

Ime a tudatosság a transcriptiók közlésének értékét illetőleg. Nem lehet azt semmibe venni, hogy Zrínyinek a maga korában csekély hatású műve mégis csak hatott annyira, hogy egy nagy műveltségű főúr abból meríti költői ihletét, azt másolja, azt írja át, azt utánozza.

¹ Irod. tört. Közl. 1891. 382. l. »Elmaradt kis irodalmunk, alig néhány mű kivételével, merő fordítás, vagy átdolgozás. S még ez az írói functio is oly érdem, hogy megítáadásnak alig volt kitéve.« U. o. 1892. 149. l. V. ö.: »Un peuple nouveau emprunte aux étrangers jusqu'au jour où il s'aperçoit qu'il est aussi riche qu'eux.« Emile Burnouf.

Eszterházyt már e czímen is említhetni irodalomtörténetünkben. De úgy vélem saját szerzeményei alapján is. Mert pl. épen legszebb, művelődéstörténeti szempontból is nagybecsű verse, — a »Palas s Ester kedves tánca,« melyben Palas s Ester, per anagramma, a szerző nevét: Esteras Pált adja. Nem csodálom, hogy régi irodalmunknak több hírneves bűvára, a transcriptiókat számba sem véve, nagy örömmel fogadta Eszterházy fölfedezését. Bodnár Zsigmond nagy Irodalomtörténetében egy-két sort írt róla; de már Szilágyi Sándor előttem s a Századok 1892. decz. 15-ki számában, bővebben emelte ki szépségeit, s tanulságos voltát.

»A Zrinyiász leghíresebb lyrai gyöngye, a török ifjú énekének«, nyolcz strophájából mintegy hat stropha, beszótt részletként előfordúl ugyan Eszterházyznál, de mint *fülemile* dala, sok változtatással. Az egyiket kobzon játszák, a másikat a madárka csicsergi. Egész formájánál fogva transcriptió, s mint ilyen igen érdekes. Ennek megcsillagozás nélküli közlése, oly irodalmi eseménynyé vált, melyről a hazai német és magyar lapok, sőt a müncheni Allgemeine, a Breslauer Zeitung stb. is tudomást vettek, s egyik-másik jónak látta, mint annak idején egy másik munkatársam cikkéért, most a Merényi úr közleményéért, engem is felelőssé tenni.

Nem szándékom kitérni e felelősség elől. Mint szerkesztő mindenkor nagyon csínján bántam a csillagozással. A nádor verseinek közzétételekor is elegendőnek tartottam csupán általánosságban emelni ki annyit, hogy Eszterházynek »Zrinyi iskolájára valló költeményeit« közlöm (Irod. tört. Közl. 1892. 177. l.). A versek elemzése, alkatrészeiknek ízről-ízre való meghatározása, külön tanulmány körébe tartozik, főkép a XVII. századiaké, melyek elárasztvák kölcsönvételekkel. S nem lett volna-e neveléses, ha a forrást csupán azon »leghíresebb lyrai gyöngynél« nevezem meg, »mely majd minden magyar olvasókönyvben található« és a melyet nemcsak Eszterházy Pál, hanem csak az én korlátolt tudásom szerint is Ráday Gedeon, Kónyi János, Baksai Dániel és Vékony Antal is átírt. Ehhez járúl, hogy a »lyrai gyöngynél« azért sem hivatkozhattam volna Zrinyire, mert már mint diák, 19 esztendővel ezelőtt, naplómbe vezettem, hogy a Mongoliából visszatért Bálint Gábor tiszteletére 1874. ápr. 19-én adott ebéd fölött, Ballagi Mór, Fogarassy János, Goldziher Ignác és Ballagi Géza jelenlétében, Vámbéry Ármin, ki a szót vitte, mily tüzesen vitatta Toldyval szemben, hogy a »török apród énekét« maga Zrinyi is csak egy horvát népkölteményből fordította.

De az Irodalomtörténeti Bizottság is jónak látta értelemre adni, hogy nem ismerem a Zrinyiászt. Ez a föltevés akademikusok szájában nagyon rosszul áll, mert hisz épen az Akadémia körében volt szerencsém nyilvánosságra hozni épen a Zrinyiász ismeretére vonatkozó egészen új két adalékot. Az egyik a *késmárk*, Zrinyi kedvenc szavának meghatározása, abban az értelemben, hogy az annyi mint »Kieselstein«, s innen »késmárki gyémánt« annyi mint »adamas Hungaricus, Bergkrystall«. (Ld. Kecskeméti W. Péter ötvöskönyve, 154. l.) A másik a *kagyma*, mely a Nyelvtörténeti Szótár szerint, Sándor István nyomán, annyi mint »nihil«; míg én a Gályarabokról szóló akadémiai értekezé-

semben kimutattam, hogy Zrínyinél annyi mint a velencei »cocchina (vela piccola e quadra propria delle cocche)« nevű kerek hajó.

Valóban nagy meglepéssel tölt el, hogy e lapot szerkesztve, két esztendő alatt, midőn reputatióm megrontásán, — a mi ellen, egyetlen kivétellel, soha egy lépést sem tettem, — magyarul és németül, a bel- és külföldi szak-irodalomban és napisajtóban annyian fáradoztak: mikor egy tudományos szakbizottsági határozatot tudománybeli argumentumokkal kellene velem szemben támogatni, nincs más a mire hivatkozhatnának, mint e »Zrínyi-féle másodlagos felfedezés.« A mi egyebeken kívül azt is jelenti, hogy egy Bizottság 1892. decz. 5-én, illetőleg decz. 23-án oly czikk alapján hozta határozatát, mely csak a következő 1893. év jan. 4-én jelent meg.

A szerkesztő.

KAZINCZY AZ ISKOLAÜGYRŐL.

I.

Tellyes bizodalommal való Drága Nagy Jó Uram kedves Uram Bátyám!

Később haza érkezésem 's Zemplény Vármegyei Oskoláinknak visitatioja végett tett útam okozza, hogy az Urnak kedves Uram bátyámnak betses levelére tsak most válaszolok. Hogy pedig az abban foglalt kérdésekre való feleletim világosabbak légyenek, elmúlhatatlannak látom, hogy előre valami ideát tsináljak, az egész újabb rendelések szerint alkalmaztatott oskolák felől. Az oskolák négy félék: **1. Universitas.** Ez a többtől kiváltképpen per excellentiam distingvátatik, és abban, hogy itt Doctori gradus osztogatatik. **2. Akademia.** Itt a Philosophicum studium taníttatik, egy szóval az, a mi Patakon a logicán túl vagon. **3. Gymnasiumok.** Kezdi a Grammaticán, 's végzik a Rhetoricán. **4. Normalis** az az: *Nationalis oskolák*, mert szorosabban vévén minden Ditióban tsak egy normalis vagon. Illyen Austriában a Bétsi, nállunk a volt Budai 's Pozsonyi, a többiek pedig Nationalisoknak, 's (ha *nekem* szabad így szóllanom *Nationalis Magyarorsággal*) *Nemzeti oskoláknak* neveztetnek. Hívják ezt Deutsche Schulenek, azért, mert benne az austriacusok Anya nyelvén 's nem a Deákon taníttattak az objectumok. Haec de Nomenclatione. Mennyünk tovább:

Magyar Ország 4 Litterarius Districtusra osztattott az újabb felosztás szerint, melyet 4 fő Director igazgat. Az ezekben levő Nationalis oskolák az Inspectorától függenek, a ki a Consiliumról jött parantsolatókat per canalem Supr. Directoris vészi. Az Nationalis oskolák két félék.

1. Capitalis Nationalis oskola. Illyen minden Districtusba egy van; de több is lehet, ha elég fundus van a Professorok fizetésére. A Kassaiban tsak egy van, magába Kassába. Itt vagon

1. Egy Director, a ki az oskola felett inspicial, 's egyszersmind a Praeparandusokat (id est juvenes pro Docentibus Normalibus destinatos készíti) a Normalis methodusba tanítja. Ennek a fizetése 500 frt. mellyet

ex fundo Studiorum széd. Az éppület, a Tanítók szállása, az Instrumentumok, a székek, táblák etc. a Város Kassájából szereztek.

2. Professor delineationis. Ez rajzolni tanította a fellyebb menendő gyermekeket, Architectonica delineatiokra a kőműveseket, átsokat, egyebekre a bildhauereket, kotsi körül dolgozókat, etc. etc. Mechanicára 's a Geometriák első ágazatira, a Tisztartóságra, Geometraságra sőt paraszti életre készülőket. Fizetése 300 frt. ex Cassa Civica.

3. Catecheta a Vallást tanítja. Ez egy franciscanus barát 150 frt fizetéssel.

4. Négy professor tanítja a betű esmérést, Syllabisatiot, olvasást, írást, arithmeticat, Comparatiot, Conjugatiot Deákul és Némethül sőt tanítgat Magyarul és Tótul is, mert ezek is elmúlhatatlanul szükségesek, akármely Statiora kívánkozzon a gyerek, a közönséges életre. Már p. o. Keresztesen a tót nyelvet elhagyná. Tanít ezen felül egy kis historia Naturalist, leveleket, quietantiákat, contractusokat concinnálni. Egy szóval arra tanítja, a mire a közönséges életben elmúlhatatlanul szükség nagyon. 200 frt. etiam ex Cassa Civica.

Ezeket előre botsátván, hozzá fogok az eleibe tett kérdések fejtegetéseihöz.

1. Mitsoda requisitum kívántatik meg abba az Individiumba, a mely erre készül.

A német nyelv tudásán kívül alig látok valamit, a melyet akármely Calvinista Deák ne tudna minden reá való készszülles nélkül tanítani, kivévén a Quietantiák és egyebek formálását. — A rajzolásra már tanultabb Individium kell: de ez tsak Capitalis oskolába szükséges.

2. Mennyi idő kell a Normalis Methodus meg-tanulására.

Publice hallgatván fél esztendő, de ha valamely falusi alkalmazatos Tanítót kér reá az Ifiú, egy holnap elég. Példa erre az a sok Lutheranos Ifiú, a' ki Késmárkon a Normális Tanítótul tanítatván, egy hónap múlva ki állotta a kívánt exament.

3. Mennyi költség kell erre?

Amennyivel fél esztendő alatt Kassán, másutt pedig egy hónap alatt el élhet.

4. A falusi Normalis Tanításra készítendő Ifjakat mint lehetne legalkalmasabban tanítani?

Úgy, hogy ha előre ir nekem, 's engedelmet kér reá, hogy dispennyállyam a Kassára való jöveteltül, 's parantsoljak a Miskoltzi Tanítónak, hogy vegye egész szorgalommal tanítása alá, de az ilyen osztán a Tanítóval meg fog alkudni a fárattsága remuneratiója iránt.

5. Mikor kell a protestansoknál fel állani az illetén oskoláknak?

Még most nem parantsoltatik szorossan, hogy vegyék be a Normalis methodust: de félő, hogy az Udvari Comissio el unnya a várakozást 's parantsolni fogja. Most (a mint ezt B. Svieten maga mondotta nekem) a reménység táplálja a Comissiót, hogy a Protestánsok le tévén az okos elméhez nem illő átalkodást, engednek a Capacitatiának, hogy ebben nintsen semmi rossz, semmi vallások szabadságával ellenkező, sőt in hac providentia el múlhatatlanul szükséges, hogy haladék nélkül be

vegyék. Én részemről nem látok semmit, a mi bennünket hátráltathat, sőt meg vallo, nem tsak haszontalannak, de veszedelmesnek látom azt a sok repraesentatiót, a mellyet még most sem szűnünk meg fel-küldözni, 's a mellyet Bétsbe nevetve, de egyszersmint bosszankodva tesznek fére. Reménységem van Uram Bátyámnak 's fő Tisztelendő Superintendens Urnak szabadon gondolkodni merő egyenességében, hogy a gyermekek javát a meg íteltetésnek eleibe teszik 's admanuálni fogják ezen rendelés bé töltését. El várom további tudósítását kedves Uram Bátyámnak 's atyafiságos szeretetibe ajánlva igaz tisztelettel maradok Kassán, 5. Jan. 1787. alázatos hív szolgálja *Kazinczy Ferencz*.

Ez az érdekes levél *Vay István*hoz mint a tiszáninneri egyházkerület és a sárospataki főiskola világi főgondnokához volt intézve. (*Vay István* az Ábrahám fia volt, ki 1777. július havától 1788. jan. haváig viselte főgondnoki hivatalát. 1787-ben a pécsi tankerület főigazgatójává nevezetett. Meghalt 1800. ápr. 12-én Berkeszen, Szabolcsmegyében.) Eredetije a sárospataki főiskola levéltárában van.

II.

Fő Tisztelendő Superintendens Úr!

nékem kiváltképpen való Drága Nagy Jó Uram!

Budai útból való haza térésem alkalmatosságával, azt értvén meg Miskoltzon keresztül jövé, hogy a' Sz. Ecclesia a' papirosra tenni szándékozott Declaratiót el-nem készítette én Kassára siettem; kivált hogy Fő Tisztelendő Superintendens Úr engemet biztossá tett a' felől, hogy ez a' Declaratió egynehány nap alatt bizonyosan el-készül, 's utánna küldődik.

Most, közelgetvén Septembernek első napja, a' mikor az oskoláknak a' Felséges rendelések szerint bé-kell állani — hogy arra a' három Ifjúra tett költség, a' kit ez az Ecclesia bizonyos idő oltá Kassán stipendizál, haszontalanná ne tétessék, — sőt hogy már valaha effectusba mennyen az, a' mit (provocalom itt magamat Vadnay Urra, 's mindazokra a' kik a' Zsidó Tanító examennyén jelen vóltak) a' gyermekek java, a' Fels. Parantsolatok 's a' Patriotismus kiván: alázatosan kérem Fő Tisztelendő Superintendens Uramat, méltóztasson annak minél hamarabb lehető el-készítését sürgetni, és azt Kassára által-küldeni; vagy legalább engemet tudósítani, hogy meg van, és így idő vesztés nélkül mehetek Miskoltzra. Én nem fogom halasztani oda való menetelemet, annyival inkább, hogy most tudom, hogy maga ő Excell. Niczky is figyelmetes lesz ez iránt, ha Felekezetünkön introducáltatnak-é Nationalis oskolák. Egyébaránt gráziáiba ajánlva, igaz hű tisztelettel maradok, Alsó-Regmetz, 15. Aug. 1787. Fő Tisztelendő Superintendens Úrnak alázatos szolgálja *Kazinczy Ferencz*.

Ez a levél *Szalay Sámuel* tiszáninneri ev. ref. stuperintendenshez volt intézve. (Született ő Tállyán, 1712. év táján. Az akad. pályára

1731. jul. 7-én lépett. 1743-ban főiskolai szeniorságot, 1743 és 44-ben Rimaszombatban tanítószágot viselt. 1746-ban külföldi egyetemek hallgatására ment, honnan visszatérvén, miskolczi tanárnak választották. 1761-ben tanári hivatalát a papival cserélte fel. A superintendensi hivatalt 1770. jul. 1-től 1792. jul. 12-én történt haláláig viselte.) Eredetije a sárospataki főiskola levéltárában van.

SZINYEI GERZSON.

PÁZMÁNDY DÉNES LEVELE SOMOGYI GEDEONHOZ.

Telljes bizodalmu Drága Archivarius Ur!

Petronius magyar fordításának ajánlása végett hozzám utasított becses levelét, még Mártius holnapnak 9-ik napján vévén, magam s hozzám tartozódóimnak betegeskedéseink miatt, tsak Aprillis holnapba tehettem meg az töllem kívánt lépéseket. Mellyekhez már előre is semmi Bizodalmam nem volt, esmervén a Komáromi publicumot; a Tudományokat kedvellők kevesenn, az áldozók pedig még kevesebben lévén azon a vidékenn; gyakorti Biztatásaim után is pusztá szóbeli ajánlásoknál egyebet nem nyerhettem: Még mi körülöttünk a Magyar Litteratura nem tsak hogy Böltsőjébe fekszik, hanem nem is kedves. És így tsak magamra nézve tehetek meghatározott kinyilatkoztatást, melljik 2 Exemplárrá 20 frtokkal prenumerálván; ezen gyenge kifejezését is valóságos akaratomnak, a midőn Barátságos Indulattal elfogadni könyörögnék; szíves Indulatába ajánlott Tisztelettel maradok alázatos szolgája Titulált Archivárius Urnak Balhás Szilason die 5-a May 1819. *Pázmándy Dénes.*

Kivül: Nemes, Nemzetes és Vitézlő Somogyi Gedeon Urnak T. N. Vármegye Hites Archiváriussának, Különös Bizodalmu Jó Uramnak Veszprémbé. 20 frtokkal.

KARA GYÓZÓ.

Olvasóinkhoz. A M. Tud. Akademia Irodalomtörténeti Bizottsága e lap további szerkesztését *Szilády Áron* halasi ref. lelkész úrra ruházta, kinek részére a hozzám béérkezett s kiadásra szánt 19 czikket, a szerzők rendelkezési jogának fenntartása mellett, leküldöttem. E czikkek szerzői: G. G.; dr. I. J. (3 czikk); K. A. (2 czikk); K. E.; K. F.; K. J.; K. Gy.; ifj. K. L.; M. Gy.; R. K.; R. R.; Sz. I.; T. K.; V. A.; V. B.; Z. J.

Kedves kötelességem őszinte hálámat nyilvánítani t. Munkatársaimnak, lapom irányában tanusított fáradozásaikért. S köszönettel kell megemlékezniem a nagy közönségről, mely ezen akadémiai vállalatot szokatlanul tömeges pártolásban részesítette.

Ballagi Aladár.